

A pesthidegkúti-medence földrajza.

Írta: Kéz Andor.

A János-hegy Erzsébet-kilátójáról körültekintve, nagyobb hegy-csoportokat és azokat megszakító, főleg NW—SE irányban futó völgyeléseket látunk. A hegycsoportok s a közéjük helyezkedő hegydarabok és medencék együttes hatásukban jellegzetes rögvidék képét mutatják.

A tájnak általános jellemvonásából megállapítható természetét a közelebbi földrajzi és geológiai tanulmányok is igazolják. Ezek ugyanis a *Dunántúli-Magyar-Középhegységet* — kivéve a *Dunazug-hegység* legészakibb tagját a *pilisszentkereszt-pomázi-völgytől* a *Duna szorulatáig* — a röghegységek csoportjába sorozzák.

A hegység összetöredezettségének legnagyobb mértékét a *Dunazug-hegység budai* csoportjában éri el. A rácsosan, gyakran minden irányban futó törésvonalak a hegyvidéket sakktáblaszerűen szétdarabolják és erre a területre nagyon jellemző kisebb-nagyobb medencék sorozatát hozzák létre. A *budai-hegység* területére jutnak a nagyobb medencék közül részben a *pesthidegkúti* és *budakeszi*, a terület határán a *pilis-solymári* medence helyezkedik el. Ezek különösen fontosak a település szempontjából. A községek ugyanis, a fizikai felépítés követelményeinek megfelelően, a medencékben és a medenceszerű völgyelésekben telepednek. (*Budakeszi, Solymár, Pesthidegkút, Páty, Pilisszentiván* stb.)

A nagy medencéken kívül van több kisebb, de alapjában hasonló szerkezetű medence, vagy medenceszerűen bővült tektonikus árok is. Ezek azonban eredeti önállóságukat nem tartották meg, mert a főtörésvonal mentén a működésbe lépő erózió segítségével ma már egységesnek látszó völgyelésben kapcsolódtak. Ilyen gyöngysorhoz hasonlóan felfűzött medencesorból áll pl. az *Ördög-árok* völgye.

A nagyobb medencék között felépítés és orográfiai szempontból is jól elkülönült a *pesthidegkúti*. A hegység alapját alkotó kőzetek összetöredezett rögei viszonylagosan magasan és meredek bércekkel határolják el a szomszédos területektől. Jól elkülönülve, egy község eltartására alkalmas gazdasági területen önálló geográfiai egység. Rajta az újabban telepített német lakosság sokáig megőrizte a földrajzi körülményektől támogatott életének sajátos jellemvonását.

A főváros vonzáskörének növekedő energiája azonban ezt az életet átalakította és rövidesen a medence élete közvetlenebbül hozzákapcsolódik a főváros életéhez. Zártsága, egyénisége lassan megszűnik és éppen jellemző földrajzi körülményei és elhelyezkedése miatt megkésve lép az átalakulásnak arra az útjára, amelyen a pestvidéki községek nyitabb és támadhatóbb elhelyezkedésük miatt már korábban megindultak.

Pesthidegkút fizikai és ennek következtében emberföldrajzi (antropogeográfiai) főjellemvonása is a medence-jelleg. Azért a terület földrajzi leírása alkalmával elsősorban kötelességünk keresni azt a módot, ahogyan ez a táj kialakult, másodsorban keresnünk kell a fizikai erőknek különböző megnyilvánulását, amelyek együttvéve a már kialakult medencének mai formáját adták, s ezzel a medencét az emberi élet számára előkészítették és benne az élet módját meghatározták.

A kialakulás idejéről és módjáról a geológia és a morfológia adnak felvilágosítást.

A pesthidegkúti-medence felépítése és szerkezete.

A medence területén a legfiatalabb képződményektől eltekintve, különösen a másod- és harmadkori üledékek vannak képviselve. A triaszt a dolomit és a dachstein-mész képviseli. Ezek nagyobb terjedelemben a medence szélén, a medencét határoló hegyvidékekben vannak meg, de egyes helyeken a medence belsejében is felszínre kerülnek. Mint a legidősebb képződmények, ezek alkotják az alaphegységet.

Dolomitból, vagy dolomit-alapból áll a *Magos-hegy*, *Szarvas-hegy*, *Tök-hegy*, *Csúcs-hegy*, *Hármashatár-hegy*. Foltokban megvan a *Vadaskerten*, a *Hárs-hegy* aljában is. A *Hárs-hegy* északnyugati részlete már dachstein-mész és innen kezdve ez egységes vonulatban húzódik fel a *Hosszúerdőn* keresztül, a *Remete-hegyen* át egészen a nagykovácsii *Kerek-hegyig*.

Az alaphegység a jura- és a kréta-korszakokban denudációnak volt kitéve és a hegyvidék peneplénné alakult.

Az alaphegység anyagára csak a harmadkorban kerül üledék. A *Magos-hegy* dolomitját diszkordánsan hárshegyi homokkő borítja. A *Csúcs-hegy* tetejére nummulit-mész telepedik. Kisebb foltokban feltűnik ez a *Hármashatár-hegy* csoportján is. A *Csúcs-hegy* legmagasabb pontjától délkelet felé az eocénre budai márgával az alsóoligocén következik. Hasonló a helyzet a déli határon is. A *Vadaskerten*, a *Hárs-hegyen* az alaphegység tömbjeit hatalmasan kifejlődött hárshegyi homokkőrögök borítják, azonkívül kisebb-nagyobb nummulit-mészfoltokat is találni.

A határhegységen belül eső részeket vastagon elborítja a lösz. A lösz alól itt-ott idősebb közettömegek bukkannak elő. Legtöbbször csak a függőhegységgel van dolgunk. Így a *Kővárak* hárshegyi homokkőből állnak és a falutól délnyugatra is ez van a felszínen. De a *Vár-hegynél* megjelenik már maga az alaphegység is (dachstein-mész). Ezt közvetlenül hárshegyi homokkő fedi. *Máriaremeténél* kis szigetben a nummulit-mész helyezkedik el.

Tanulságos a helyzet a medence kijáratánál, a *Homok-hegynél*. Itt, a medence legmélyebben fekvő részében, az északi küszöbön, ez a medence eredeti felszínébe símuló hegydarab szintén az alaphegység (dolomit, dachstein-mész) anyagából áll és ezeken nyugosznak rongyokban a nummulit-meszek. Sőt közvetlen *Hidegkút* szomszédságában, a medence belsejében, vastag löszréteg alatt a típusos alaphegység helyezkedik el.

Az alaphegységet megtaláljuk a medencét szegélyező hegységben, de megtaláljuk aránylag tekintélyes magasságkülönbséggel magában a medencében is. Ezt az eltolódást a medence beszakadása idézte elő. A geológiai kutatások a medence peremén mindenütt kimutatják a törésvonalakat. Szerkezeti szempontból a medence határa a *Magos-hegyen*, *Szarvas-hegyen*, *Csúcs-hegyen*, *Hármashatár-hegyen*, *Vadaskerten*, *Hárs-hegyen*, *Hosszúerdőn*, *Remete-hegyen* és a *Kerek-hegyen* húzódik végig.

A beszakadás idejéről és a függőhegység kialakulásáról a geológusok még nincsenek egységes véleményen. A függőhegység foltjainak diszkordáns, zavart elhelyezkedése, a terület erős összetörtöttsége igen megnehezíti a kérdés tisztázását.

Az egyik felfogás szerint a triasz-kori peneplén a paleogén elején összetörtöttségű és a már megzavart alaphegység rögeire telepedtek a függőhegység eocén és oligocén képződményei. A függőhegység nem maradt nyugodtan, hanem ugyancsak még a paleogén folyamán talán

többszörösen is összetöredezett. A tektonikus mozgások eszerint csak a neogénben szűnnek meg.

A másik felfogás (TÁGER) kiinduló pontja, hogy a medencében az alsóeocén mindeddig nem találták meg. TÁGER alapos vizsgálódások alapján feltételezi, hogy az alsóeocén még rejtve sem fordulhat elő a medence belsejében. Az eocén medencetöltések hiánya bizonyítja, hogy a *pesthidegkúti-medencének* az eocénben még nem lehetett meg a mai alakja. Az eocénben ez a terület még plató volt, amelyen az eocén-tenger csak legnagyobb transzgressziója idején járt és a medence beszakadása csak a neogénben következhetett be.

Földrajzi szempontból mindegy, hogy a medence a paleogénben kezdődő sorozatos törésekkel, vagy neogén-kori beszakadással keletkezett-e. Az eredmény mindkét esetben megegyezően készíti elő a medence geográfiai vizsgálódásokra alkalmas képét. A neogén-időkben a beszakadt medence megtelik törmelékkel és lerakódásokkal, a medence felszíne lassan kisimul és a geológiai korszakból a geográfiai korszakba való átmenet idején már igen szenilis, kiegyenlített medenceformát mutathatott. Erről a lösztakaró síma, lepelszerű, zökkenések nélküli elhelyezkedése alapos bizonyítékot nyújt.

A geológia megállapításaiból további földrajzi vizsgálódásaink részére elég tudnunk, hogy a *pesthidegkúti-medence* egy *triasz-kori hegyvidék peneplénné alakult területének* a *harmadkor derekán történt beszakadása következtében keletkezett tektonikus medence.*

A medence szerkezeti határait már kijelöltük. Ez a terület hidrográfiailag két részre oszlik. A déli rész az *Ördög-árok* mentén délnek, az északi a *vörösvári-völgy* felé csapolódik le. Mivel a déli kisebbik rész teljesen az *Ördög-árok* vízterületéhez tartozik, fizikailag csak a nagyobbik, a köztudatban is *pesthidegkúti-medencének* ismert északi részt fogom tárgyalni. A kisebbik medence egyik gyöngyszeme annak a medencesornak, amelyet az *Ördög-árok* összefűz. (N. b. A politikai község területébe mind a két medencerész beletartozik.)

A pesthidegkúti-medence fizikai földrajza.

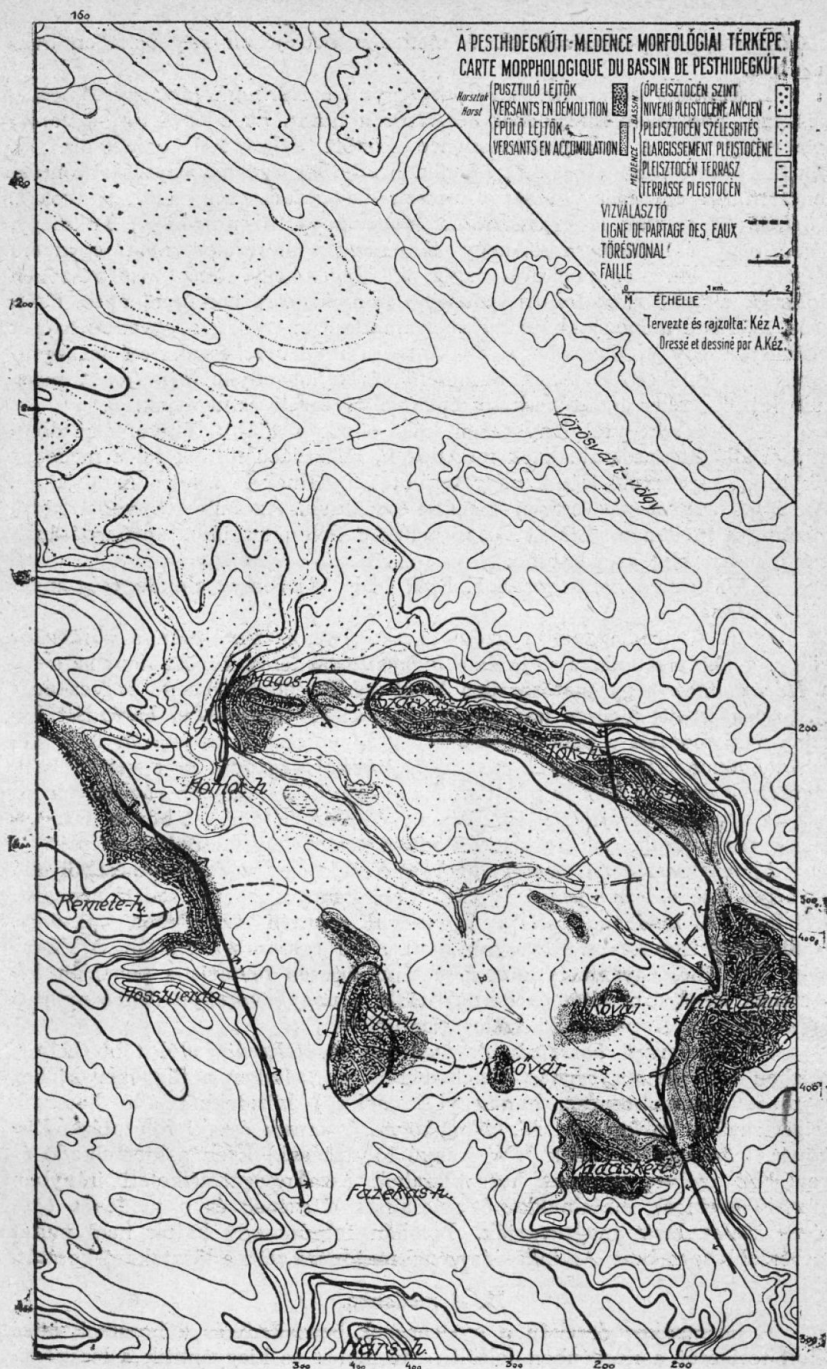
A *pesthidegkúti-medence* és környéke arculatának kialakításában főképpen az *exogén-erők* szerepelnek. Az *exogén-erők* működése az előbbieket mellett eltörpül, hatásuk a fővonásokban alig észrevehető. A környező hegyvidék tekintélyesebb része vizet áteresztő kőzetfajtákból áll. Így az erozió a felszínen nem tud megfelelően kifejlődni, a felszín alatti működése pedig nem elég idős még ahhoz, hogy ennek eredménye a felszínen is észlelhető legyen. Az *exogén-erők* működése szempontjából ez a terület még fiatal.

Morfológia.

Ez az oka annak, hogy a nagyobb formákon az *endogén-erők* vonásait az erozió nem tudta eltörölni. Az *exogén-erők* gyengése az oka, hogy a geológiai térkép különböző feltűntető foltjainak színességét morfológiai térképünkön nem tudjuk hasonló gazdagságban ábrázolni. A kőzetek málláskülönbsége ma még alig mutat formakülönbségeket. ségeket.

I. Horsztok.

A medencét minden oldalról horsztok határolják. Ezek a horsztok különböző formájúak. Egyes helyeken keskeny, máshol szélesebb zónában,

platószerűen helyezkednek el. A medence belsejében szigetszerűen buknak elő.

1. *Keskeny horsztsor.* A *Magos*-hegytől a *Hármashatár*-hegy tömegéig keskeny, pompásan kifejlődött horsztsor a határ. Ez a horsztsor a *vörösvári*-völgy és a *hidegkúti*-medence között falszerűen emelkedik ki. Ma kisebb-nagyobb csúcsokra bomlik. Eredetileg egészen egységes vonulat lehetett. Az egységes vonulatot törések hasogatták elkülönülő darabokra. Törések választják el egymástól a *Magos*-hegy, *Szarvas*-hegy, *Tök*-hegy, *Csúcs*-hegy és *Hármashatár*-hegy tömegét. A horsztsor nem egynemű kőzetekből áll. Legnyugatibb tagja, a *Magos*-hegy, csak alsó részében dolomit, a felső részleteiben hárshegyi homokkő. A homokkő apró, kavicsos mállásterméke jobbára helyben marad, az oldalak egyenetlenségét kisimítja s így a *Magos*-hegy, eltekintve a medencét észak felé megnyitó törésvonal felé eső meredek részletétől, aránylag enyhe formájú. A pusztuló lejtők széles hátát keskeny épülő lejtőrészek váltogatják.

A *Magos*-hegytől lényegesen különbözik a többi, túlnyomóan dolomittal álló horsztdarab. Ezek meredeken, falszerűen törnek fel a medence síkjából. A pusztuló lejtők nagy területet foglalnak le a lejtő darabjaiból. Az épülő lejtőrészek erősen megkeskenyednek. Az inflexiós vonal közel húzódik a medence síkjához. A törmelék a dolomit sajátos aprózódásának megfelelően alig szembetűnő.

2. *Platószerű horsztdarabok.* Ezek nagy részben az alaphegység anyagából állanak.

a) A *Csúcs*-heggyel végződő keskeny horsztsor után a *vörösvári*-völgy, a *Duna* alluviális síkja és a *hidegkúti*-medence között mint sarokkő a *Hármashatár*-hegy platószerűen kiszélesedő dolomittömege helyezkedik el. Széles, itt-ott lépcsős leszakadásokkal, kisebb törésekkel barázdált felszíne nem mutatja a peneplén eredetileg egyenletesebb formáját. A *hidegkúti*-medence felé meredek, pusztuló lejtőkkel végződik el a vetődési sík mentén. Nagyobb tömege miatt az épülő lejtők is szélesebb sávban húzódnak el a pusztuló lejtők alján. Fátlan, védtelen felszínüket bőven hasogatták a vízmosságok. Sok frissen fejlődő árkolást figyelhetünk meg rajta.

b) A *Hosszúerdő*, *Remete*-hegy és *Kerek*-hegy dachstein-mészből álló egységes, széles horsztja már sokkal jobban megőrizte az eredeti peneplén felszínét. A medence felé a törésvonal mentén meredeken végződik. A törmelék igen kevés. Kevesebb, mint a dolomit-horsztok alján. A *Vihar*-hegy oldalából egyenletes háta igen tanulságosan mutatja a peneplén felszínének elhelyezkedését és csatlakozását a *nagykovácsii*-medence nyugati pereméhez, a *Kopasz*-erdő széles tömbjéhez.

3. *Szigetszerű horsztok.* A medence lösztakarója alól több helyen részben az alaphegységhez (dachstein-mész), részben a függőhegységhez tartozó (nummulit-mész, hárshegyi homokkő) kőzetekből álló horsztok szigetszerűen bukkannak elő. (*Nagykovávár*, és ennek északi folytatása, *Kiskovávár*, *Vár*-hegy és ennek NW irányú folytatásai.) Ezek a kiemelkedő és kevésbé mélyre zökkenő horsztdarabok északnyugat-délkeleti irányban húzódó gerincek fel-felbukkanó csúcsainak látszanak és a medence egységes kialakulását megzavarják. Lomhán felpúposodó hátuk nem mutat merészebb formákat. Az inflexiós vonal majdnem eléri a lösztakaró határát.

II. A medence.

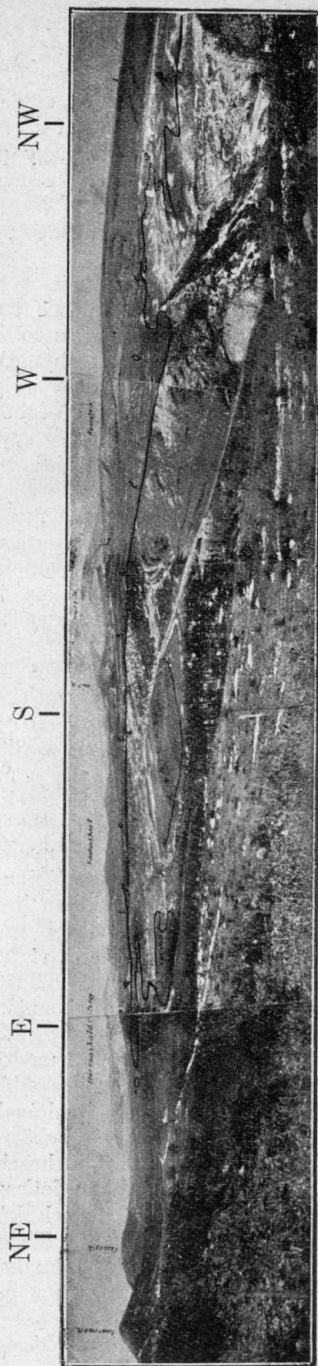
A harmadkor derekán a medencének beszakadt és a horsztok közé ékelt területét a neogénben feltölti a törmelék és kiegyenlítik a lerakódás

sok joggal feltételezhetjük, hogy a pliocén végére a hidegkúti-medence jól fejlett szenilis medencetáját mutathatott, amelyen egyenletes, gyengén [hajló] lejtős déssel helyezkedhetett el a pleisztocénben lerakódott löszlepedő. Ezt az eredeti ópleisztocén-szintet a mai, az erozióval kissé megbontott állapotából kisebb méretű térképről is könnyen rekonstruálhatjuk. A löszlepel a szegélyző horsztok oldalaitól gyenge lejtéssel legmélyebb pontját a mai vízfolyások felett érte el és a lefutó vizek útja teljesen megegyezett a mai vízfolyásokéval. A pesthidegkúti-medence ópleisztocénszintjének folytatását megtaláljuk a pilissolymári-medencében is. (Lásd térkép.)

Az ópleisztocén-szintbe vágódnak be a kezdetleges, majd idővel jobban kifejezett konszekvens vízfolyások és megbontják a medence ópleisztocén felszínének egységét. Egészen érintetlen az ópleisztocén-felszín a máriaremetei templomtól a község felé vezető út mentén. Az úttól északra ez a terület egy kis darabon még bizonytalan lefolyású. Az érintetlen ópleisztocén-felszín vízválasztó az Ördög-árok egy hátravágódó mellékárka és a hidegkúti-medencéből a község északi végénél visszaharapódzó kezdetleges árok között.

A meginduló vízfolyások első ciklusuk felsőszakasz-jellegének idejében mélyítenek. A fővízfolyás középszakasz-jellegének idejében a pleisztocénban szélesbíti ki azt a völgyfeneket, amelyben ma Pesthidegkút fekszik. A vízfolyás középszakasz-idejéből két terraszmaradvány van a medence északi részében. Az egyik a község északnyugati végén egy terraszsziget, a másik a községtől északra kisebb kiterjedésben maradt meg. Mind a kettő felsőoligocén-kori laza meszes homokkőből áll és viszonylagosan erősebb ellenállóképességének köszönheti fennmaradását. A terraszok szintje megfelel a városi terraszok, az eredeti ópleisztocén-szint a fellegrvári terraszok szintjének.

A pleisztocén végére a pesthidegkúti-medence morfológiai képe teljesen megfelel a mai állapotnak. Ez után ugyan

1. ábra. A pesthidegkúti-medence lát képe. — Vue de Bassin du Pesthidegkút.

(A szerző felvétele.)

egy kis változás áll be a lecsapoló vízfolyás szakaszjellegének változásával, ez azonban nem okoz még jelentős eltéréseket.

A *pesthidegkúti-medence* morfológiai jellemvonásait tehát röviden a következőkben foglalhatjuk össze:

1. jellemzik a medencét a viszonylagosan magas, hirtelen kiemelkedő, törésekkel meghatározott, nagy pusztuló lejtőjű horsztok;

2. keskeny átmeneti formák az épülő lejtőknek a horsztok alján elhúzódó sávjai;

3. a legnagyobb területet foglalja el a feldarabolás kezdetleges állapotában levő lösztakaró.

Hidrográfia.

A *pesthidegkúti-medence* területe nagyrészen a vizet könnyen átteresztő löszből, mészkőből és dolomitból áll. Így ez a terület, mint a *budai-hegység* általában, vízszegény. Forrás a medence területén nincs, a víztartó rétegeket a bevágódó vízfolyások még nem érték el. Kút a medence középső részén, a faluban bőséggben van, de a legújabb időkig annál ritkább a medence külső részében. Nagyobb fáradsággal ma már a *Vár-hegy* és *Kiskővár* oldalán is el tudják érni a szeszélyesen elhelyezkedő víztartó rétegeket.

Ha a vízfolyások még nem vágódtak be a víztartó rétegekig és a medence területén állandó forrásra nem akadunk, természetesen az elénk kerülő vízfolyások sem lehetnek állandók. Annál gyakoribbak a löszterületekre jellemző, időszakos lefolyások mentén keletkező vízmósások. Ezek különösen gyakoriak a medence keleti felében, ahol a felszínt a legkorábban megfosztották természetes növénytakarójától és így a gyors bevágódások keletkezését elősegítették. A vízmósások felhúzódnak az inflexiós vonalig, a mozgó törmelék határáig. A törmelék határán alul, amint a vízmósások elérik a lösztakaró szélét, hirtelen bevágódnak és 5–10 méteres mély szakadékvölgyekben igyekeznek ideiglenes hidrográfiai bázisuk, a medence eredeti szintje felé. A medence keleti felében, ahol a vízmósások gyakoribbak és jobban fejlettek, falazásokkal, a megfogott hordalék beültetésével igyekeznek a további bevágódásoknak és kártevéseknek gátat vetni. Ilyen beavatkozások nyomára lépten-nyomon akadunk.

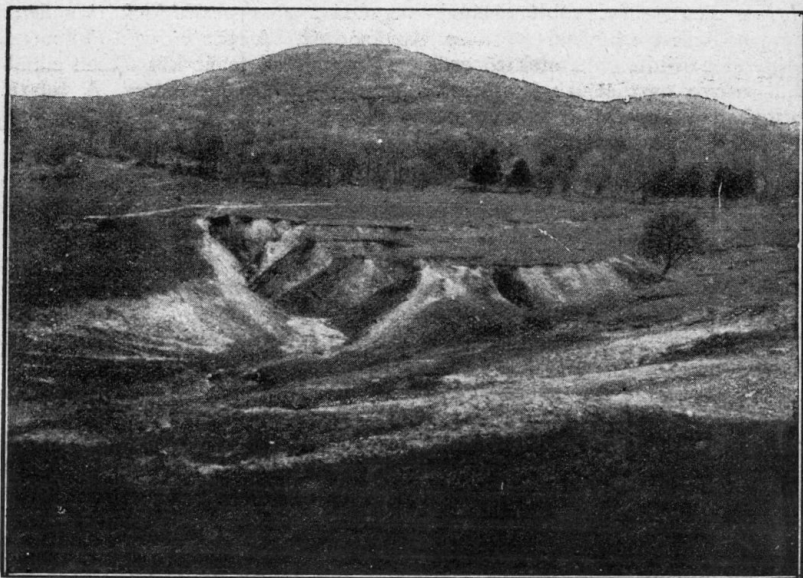
Ezen az elsődleges stádiumban levő vízmósásokon kívül találkozunk magasabb fejlődő fokozatban levő vízmósásokkal: *aszókkal* is. Az aszók olyan időszakos, huzamosabb esős, bővebb csapadéku zivatarok, tavaszi hóolvadások idején támadó vízfolyások, amelyeknek már fejlettebb medrük, esetleg egy korábbi ciklust tanúsító, szélesbített völgytalpuk van. A vízfolyás nem állandó bennük, de már közel vannak ahhoz, hogy bevágódásukkal a víztartó rétegeket elérjék és állandó vízfolyássá alakuljanak. Mélyebben bevágódott medrük az esős, vagy olvadásos idő elmúltával a talaj nedvességét még hosszabb ideig képes kiszívni és leveztetni. Ezért jóval a csapadékos idő elmúltával is csörgedezik bennük egy kis hordalékmentes tiszta ér. A nyár beköszöntével medrük teljesen száraz lesz. Az aszók hordalékjukkal is nehezebben küzdenek meg. A tartós vízhiány miatt völgyüket lassabban fejlesztik.

A *hidegkúti-medencének* két nagyobb aszóvölgye van. A fővölgyet „A”-nak, a mellékvölgyet „B”-nek nevezzük. Mind a kettő konszervens vízfolyás. Mind a kettőt túlnyomó részben szimmetrikus völgylejtők kísérik, ami természetes, hiszen a medencében jobbra egyenmő, rétegzetlen kőzetbe: löszbe vágódtak.

„A” aszóvölgy feje a *Vihar-hegy* és *Hármashatár-hegy* tömege között

páholyszerűen helyezkedik el. A völgyfej pompás fiatal, szétharapódzó vízmosásokkal kapaszkodik a meredekebb lejtőrészek felé. Az aszó röviddel ezután mélyen bevágódott szakadéka már erősen megközelíti a víztartó rétegeket és nincsen messze attól, hogy állandó vízfolyássá alakuljon. Hamarosan 8–10 m-es mélységre vágódik, de a 280-as szintvonal alatt, mesterséges beavatkozásra már kénytelen hordalékát lerakni és mély szakadékvölgyét feltölteni.

A feltöltés rohamos. A bevágódás hamarosan kisímul és a vízfolyás középszakasz-jelleggel, posványos réten, kanyarogva fut le. A falu északi végénél az aszóvölgy észrevétlenül ér rá a pleisztocén-korú szélesbített völgytalpra és abba megifjodása következtében ismét bevágódik.

2. ábra. „A” aszóvölgy feje. — *Tête du val sec „A”*.

(A szerző felvétele.)

„B” aszóvölgy „A”-hoz teljesen hasonló tulajdonságú, de kisebb területen, kisebb vízgyűjtőterülettel természetesen kisebb arányú. „B” a szélesbített völgytalpat a falu déli végénél éri el. Ez is megifjodást mutat. „A”-val egyesülve, ezt a tulajdonságot megtartja az egész medence területén.

A megifjodás egészen új. Annak bekövetkeztével a vízfolyás második ciklusába lépett. A megifjodás okát a medence határán kívül, a vízfolyás Solymár felé eső részletében találjuk. A pesthidegkuti-medence ópleisztocén felszíne csatlakozik a pilis-solymári-medence ópleisztocén felszínéhez. Ez alatt a puha felszín alatt, ahol a Solymár felé vezető út N–NW irányban kissé elkanyarodik és egy kis átvágáson megy át, egy kemény homokkőpad helyezkedik el, a vízfolyás medrét is keresztezve. A patak a homokkőgátat első ciklusának középszakasz-idejében érhetette el és azon szubkonszekvens vízeséssel bukott át. Középszakasz-jellegét a vízesés felett megtartotta mindaddig, míg a homokkőpadot útjából legalább részben el nem távolí-

totta. A gát lepusztításának gyorsaságát a középszakaszú meder a bevágódásban nem tudta követni és így a vízfolyás vizesés feletti része kénytelen volt bevágódni: a hidegkúti szakasz megíjódott. A megíjódás még nem érte el teljes mértékét.

A meder még meglehetősen távol van a kiegyenlítőds állapotától. A *Pilis-solymári-medence* ópleisztocén felszíne sokkal jobban fel van darabolva, mint a *pesthidegkútié*. Valószínű, hogy a kettő közötti különbséget ez a homokkőgát is okozza.

Mindaddig, míg a meder kiegyenlítése meg nem történik, a *hidegkúti-medence* vízfolyásai a megíjódás állapotában lesznek és a gát lepusztulásának mértékében fognak a medence löszterületének feldarabolásában közreműködni.

A megíjódás problémájának megoldásával a *pesthidegkúti-medence* minden fizikai földrajzi kérdése tisztázódott. A *pesthidegkúti-medence* területét a földfelszint alakító erők szempontjából tehát két élesen elkülönülő részre oszthatjuk: a *horsztok* és a *medence területére*. A felszíni formákat a horsztokon az endogén-erők, a medencében az exogén-erők működése határozza meg.

A *pesthidegkúti-medence* emberföldrajza.

A vármegye területén talált legrégibb leletek a *pesthidegkúti-medence* közelébe vezetnek, de nem bizonyítják területünk lakottságát.

A *hárs-hegyi Batory*-barlangban kultúrrétegeket találtak és a medencéhez még közelebb, az *Ördög-árok* áttörési völgyében levő barlangokból LÓCZY LAJOS újabb kőkori maradványokat gyűjtött. Valószínű, hogy szűkebb medenceterületünkön ekkor még nem volt emberi telep, de az újabb kőkorszak embere ismerte ezeket a tájakat.

A réz- és a bronzkorszak nyomtalanul suhan el a *pesthidegkúti-medence* felett és ami még meglepőbb, a római uralom alatt is lakatlan ez a terület. Pedig a közvetlen környéken a hasonló természetű, de kevésbé útbaeső medencékben már buzog az élet. *Budakeszin, Pomázon, Pilisvörösváron, Ürömn, Perbálon, Csobánkán, Pilisszántón, Nagykovácsiban, Bián* stb. római kori leletekre akadtak.

A római korban a *pesthidegkúti-medencének* sűrű erdőségekkel borított természetes földrajzi képét nem változtatta meg az ember beavatkozása.

De a telepes már nem késhetett sokáig. Lehetséges, hogy már korábban is, de kétségtelenül bizonyos, hogy a magyarok megjelenésével beépül a *hidegkúti-medence*. *Pilis* megye az ország középpontjába kerül, területének nagy részét királyi birtoknak foglalják le. A föld keresett és ezt a részletét sem hagyhatják lakatlanul. Melyik nemzetség szállja meg? Kik az első birtokosok? Erre a kérdésre a történelem kutatói tartoznak feleletet adni.

A telep neve *Hidegkút*. Természetes név és könnyen magyarázható ezen a mészköves területen, ahol ritka a víz és megbecsülik, ha ráakadnak. Az oklevelekben először 1255-ben említik. IV. Béla *Mecse* nevű birtokáért adja cserébe a *margit-szigeti* apácáknak. Az *Árpád-kori Hidegkút* két tanyából állott és a mai *Hidegkút* helyén csak a birtokosok udvarházai és a főbb gazdasági épületek helyezkedtek el. Okot ad erre a feltevésre az, hogy a medencében két magyaros hangzású dülönévvel találkozunk. A betelepülő svábok egyébként a medencének minden részét elkeresztelték. Az egyik dülő a *Csúcs-hegy* aljában van és *Rákosnak* hívják. Itt van egy

későbbi időből származó templomnak a romja. Jellemzőbb ennél, hogy itt régi épületek maradványát is felfelveti az eke. Ez a rész vízben szegény.

A másik dűlő a *Vár-hegy* N oldalán van és *Elendnek* hívják. A svábok természetesen idegen kiejtésmóddal könnyen elferdítik a nevet (Élend). Ez a határrész gazdagabb vízben. Itt is előkerülnek épület-maradványok.

A medencét megülésétől kezdve a török időkig csak keleti részében használják ki. Innen pusztítják ki legkorábban az erdőt. Rákos környékét érinti legelőbb az eke vasa. A *Magos-hegytől* a *Csúcs-hegyig* terjedő déli, meleg lejtők törmelékét korán elfoglalja a szőlő és a gyümölcsös.

3. ábra.

(A szerző felvétele.)

Vízésés a homokkő-padon..... a lepusztult homokkő-gát.
Cascade sur le seuil de grès..... la digue de grès démolie.

Az erdő csak a *Kővárak* homokkő púpjain és a keskeny horsztsor gerincén marad meg. Ezzel szemben a medence nyugati felét teljesen erdő borítja. Ezek részben magántulajdonban vannak, részben (délen) csatlakoznak azokhoz a kiterjedt, vadban gazdag és a királyi vadászterülethez tartozó pompás erdőségekhez, amelyek lehúzódnak egészen a mai budai *Vár-hegy* alá.

Felmerülhet az a kérdés, hogy mi vonzotta az első települőket a keleti részek felé? A keleti rész löszösebb, könnyebben művelhető földjén és a birtokviszonyokon kívül része volt ebben a szomszédos telepek elhelyezkedésének is. Az Árpád-kori *Hidegkút* a mai *Óbuda* és *Újlak* felé tekinthetett. A városi élet *Budán* (a mai Óbudán), a későbbi koronai mezővárosban és *Felhévizen* (Újlak) indul meg. *Újbudavár* (a mai Buda) a *Pest-*

hez tartozó pesti Új-hegyen 1245-ben kezd épülni s így az akkori *Hidegkútnak* a budai és felhévizi piacok lehettek a vonzáspontjai. A *Hidegkút*-ról kivezető utak is *Buda* és *Felhévíz* felé létesíthettek kapcsolatokat és részben a *Hármashatár-hegy* nyergén át *Budára*, részben a *Pál-völgyön Felhévízre* vezettek le. *Nyéken* és *Logodon* át nem is lehetett teljesen szabad a közlekedés még az újbudai vár felépülése után sem. Királyi vadasterületen nem vezethettek át forgalmasabb útvonalak.

A török uralmat megelőző időkből *Hidegkút* lakosságáról, életberendezéséről a történelmi kézikönyvek még nem nyújtanak felvilágosítást. Kétségtelen azonban, hogy *Hidegkút* magyar telep volt. Lényegesen megváltozik *Hidegkút* a török hódoltság alatt és azután.

A törökök a községet feldúlják és tökéletesen elpusztítják. A medence visszazuhan megülése előtti természetes állapotába. Az 1580—81. évi török kincstári adólaptsromok szerint *Hidegkút* a budai szandzsákhoz tartozó pusztá birtok volt. 1690-ben az elpusztult községek között írták össze.

A török hódoltság után az elnéptelenedett területeken lakosságról kell gondoskodni. A bécsi kormány a telepítésekben politikai hasznót akar húzni. Idegen telepeseket keres, mert azokat a magyarságnál alkalmazkodóbb elemnek gondolja. Elsősorban németeket telepítenek. A telepítés a kormány, az új birtokosok és a vármegye közös akciójára indul meg.

A telepítések az ismert feltételek mellett történnek. *Hidegkúton* a Szunyogh-család telepített. Ennek a családnak a birtokában volt a medence keleti fele. A medence nyugati részében a kincstárnak voltak fekvősségei. Ezek az erdők később magánkézre kerültek.

A telepesek két részletben érkeztek. Az első csoport 1706-ban, a második 1718-ban jött. Vele egy időben keletkeznek a *csepel-szigeti*, *buda-örsi*, *budakeszi* és *solymári* telepek is. A *hidegkúti* róm. kath. egyház anyakönyveiből megállapítható, hogy a telepesek a *Schwarzwald* környékéről származnak. A házassági hirdetések között többször olvashatunk a *Schwarzwaldban*, *Silva Nigrában* született *hidegkúti* lakosokról. Közéletben megjelölést, helynevet nem találni.

Az első telepes családok *Rákoson* helyezkedtek el. Ez a terület vízben szegény és a nagyobb telep részére a szükséges vízmennyiséget nem tudta biztosítani. Ezért a község mai helyére költözött le. A plébániát 1736-ban alapítják és a templom is ebben az évben készül el. Az anyakönyvek ettől az évtől kezdődőleg vannak meg a plébánia birtokában. A korábbiak valószínűleg a felső templommal együtt jutottak az enyészet útjára. A *Rákosról* lehúzódtott telepesek a templomtól *E-re*, *S-re* és *W-ra*, a pleisztocén-kori szélesbítés síkján helyezkedtek el. A település eredeti módját jól láthatjuk a *Paraszt-utcában*, ahol a házak eredeti stílusa a tágasabb telekrészek, az alacsony kőkerítés stb. igen jól elkülönül a község többi részétől. A medence kis területe, a telepes községek természete a községen kívüli minden település keletkezését kizárják, a tanyák teljesen hiányoznak.

A település befejeztével a medence lakossága egységs. A török hódoltság megszűntével az új birtokosokkal együtt kerülnek ide ugyan magyar családok is, de ezek a lakosság egységét nem tudják megbontani. A telepedés utáni anyakönyvekben magyar csaláadneveket találunk. Vannak: *BALÁZSOK*, *ERDŐFFYEK*, *SZABADOSOK* és *KEMÉNYEK*. Ezek a családok elsvábosodva még ma is megvannak. A telepes lakosság számát nem tudni. Az 1715-ös összeírás 11 adóköteles házat említ és a lakosságot

teljesen németnek mondja. 1718-ban új telepesek érkeznek, de azok a későbbi összeírásban (1720) nem szerepelnek, mert nem adókötelesek.

A telepes lakosság a *hidegkúti-medence*-ben eredeti hazájának megfelelő természeti feltételek közé került. Szokásaitól nem kellett megválnia. Házát régi hagyományainak megfelelően építhette és tovább is mező és erdőgazdálkodásból élhetett. A medence megmaradhatott és meg is maradt a természeti feltételektől megszabott életnyilvánulásaiban. A keleti részek ismét mezőgazdasági művelés alá kerültek. Új területeket törnek fel a *Vár*-hegytől északra, a községtől délre eső keskeny darabon. Legelőnek az erdők alját és a vízfolyások mentét használják.

4. ábra.

(A szerző felvétele.)

Pesthidegkút legkorábban telepedett része. (Parasztu.)
Établissement primitif de Pesthidegkút. (Rue paysanne.)

A *Nagykövár* homokkővet használják az építkezésre. Meszet pedig a dachstein-mész bőven szolgáltat.

A medence területe alkalmas és elegendő a község lakosságának eltartására. A község medence-jellegének megfelelő zárt, egyéni életét élheti. A lakosság egységes nyelvben, szokásban, vallásban egyaránt. Idegenekkel nem házasodik össze. Az anyakönyvek tanulsága szerint csak a vele egy vidékről telepedett sváb lakossággal lép házasságra. Jólétben él, rendszeren szaporodik és útban van arra, hogy a medence egész területét birtokába vegye és gazdaságilag kihasználja. *Buda* fellendülésével, *Logod* és *Nyék* pusztulásával *Hidegkút* már a mai *Buda* felé kezd gazdasági berendezkedésében igazodni. *Hidegkút* ebben az időben átmeneti életet él. Életét a medence helyi energiakészlete szabja meg és ez a készlet még nincs kihasználva.

A lakosság természetes szaporodásával a község alaprajza megváltozik és házak épülnek az árok nyugati partjára is. Itt nem foglalnak le mezőgazdasági művelésre alkalmas területet, víz is bőséggben van és az enyhén emelkedő lejtők oltalmat nyújtanak a gyakori N-i és W-i szelek ellen.

Egy 1836-ból való térkép a medence közbeeső fejlődő állapotáról jó felvilágosítást nyújt. A mezőgazdasági művelésre alkalmas terület nincs még mind kihasználva. Az erdő még sok helyen a törmeléklejtőkön alul húzódik és elborítja az alaphegység és az erre telepedett későbbi képződmények előbukkanó nyiltabb tömbjeit is. A községtől W-ra mélyen lehúzódik a medence mezőgazdasági művelésre alkalmas löszterületeire. A legelő kevés. Ezért a *Hármashátár*-hegy csoportjának lejtőit törmelékkel borított enyhehajlású oldalairól irtják az erdőt és használják legelőnek. A *Magashegy*-*Csúcshegy* vonulatának S-i, eredetileg lejtőtörmelékkel borított oldalán nagy szőlőterület van. Ezzel együtt igen jelentős a medence gyümölcsstermelése. Sűrű gyümölcsösök vannak a község mellett és a szőlők is gyümölcsfákkal vannak tarkázva. *Hidegkút* gyümölcseről FÉNYES is megemlékezik.

A lakosság számáról csak később találunk adatot (1851). FÉNYES ÉLEK szerint ekkor Hidegkútnak 1016 német lakosa volt. Az azután rendelkezésünkre álló adatok szemléltetően mutatják a lakosság folytonos, egyelőre természetes szaporodását.

A 80-as évek közepéig a fejlődés minden tekintetben meglehetősen egyenletes. A szaporodó lakosság lassankint egészen birtokába veszi a medencét. Az erdő hátraszorul és csak ott marad meg a mészköves és homokköves felszínen, ahol a területet a mezőgazdaság céljaira használni nem lehet. A községtől W-ra és NW-ra húzódó és frissen irtott erdőterületek helyét a község lakói *Újöldnek* (Neuriss) nevezik. *Bu.*

A települési viszonyok nem változnak. A község őrsi eredeti településformájának sajátosságait, mindössze a házak sűrűsödnek meg az eredeti területen. A medencének a községtől meg nem ült része üres.

A medence élete a 80-as években felel meg legjobban a természeti felépítésnek. Helyi energiakészlete teljesen ki van használva. Önálló gazdasági terület. A lakosság tisztán földműveléssel foglalkozik. A felépítésnek megfelelően állattenyésztése sem nagy. A legelő kevés. Az állattenyésztésben azonban már mutatkozik a főváros hatása. A tejtermelés miatt aránylag sok tehenet tartanak, ökröt alig néhányat, a gazdasági munkák elvégzésére pedig a fuvarozásra is jobban kihasználható lovat tenyésztik.

A birtoktestek még nem aprózódtak szét. Vannak a medence arányaihoz képest nagyobb gazdaságok is. Tehát van még terjeszkedő felület és a birtokok túlságos elaprózódása nem vezette még rá a lakosságot az egyke rendszerére.

Természetesen nem mondhatjuk azt, hogy a 80-as években élő *Hidegkút* teljesen független környezetétől és a szomszédos geográfiai egységek, főképpen a főváros hatásától. Bizonyos azonban, hogy a medencén kívül fekvő geográfiai tényezők hatása ekkor még gyengébb vonásokkal határozza meg a medence berendezettségét, mint az azután következő időkben. Ez az időszak határvonal *Hidegkút* életében és innen kezdve idegen hatásokra megváltozik a medence természetalkotta egységes geográfiai képe. Ettől kezdve a terület helyzeti energiája érezteti hatását és ez határozza meg a *pesthidegkúti*-medence jövő berendezkedését.

Az átalakulás meglehetősen gyors. A táj általános arculatát egyelőre egy természeti csapás változtatja meg: a filloxera. A medence területéhez képest nagy szőlőterületek kipusztulnak. Helyüket a lejtő viszonyoknak és a talaj felépítésének megfelelően apró szántók, kertek, ritkás gyümölcsösök, kaszálók és legelők váltják fel.

Rövidesen azonban működésbe lép a főváros átalakító hatása. A medence lakossága bevándorlás útján kezd szaporodni.*

A térfoglalás a *Hüvösvölgy* felől indul meg. Legkorábban a *Várhegy* oldalát és az *Ördög-árok* völgyét szállják meg az új telepések. Szűkebb medencénkben az új telepek a medence nyugati részét lelik el, a *solymári hüvösvölgyi* úttól keletre fekvő medencerészben aránytalanul kevesebb telep keletkezett. Ezt a megoszlást a megelőző birtokviszonyok magyarázzák. A medence nyugati részét ugyanis a legutóbbi időkig nagyobb birtoktestek borították. Ezeket a birtokokat újabban bankok útján parcellázták. Így a városi lakosság is szerezhetett magának kisebb telekrészeket. Ezzel szemben a medence keleti része apró tagokban a község lakosságának kezén van. A fővárosból a nehéz lakásviszonyok miatt kikényszerített, nagyobbára szegényebb lakosság, évről-évre beljebb hatol *Hidegkút* területére. A község maga is megnyúlik a *Paraszt-utca* meghosszabbításában a szántóföldek felé, de a fejlődés sokkal erősebb *Budapest* irányában.

A *Várhegy* keleti és északi oldalát teljesen megülték a telepések. Közigazgatásilag ez a terület két részre oszlik: *Várhegyre* és *Széphalomra*. *Várhegy* a magasabban, *Széphalom* a hegy lábánál és a lapon húzódik el. *Széphalom* házsorai ma már csak néhány száz méterre vannak a község házeitől.

A *Várhegytől* nyugatra, ahol az *Ördög-árok* egy visszavágódó vízmosása a medence egységes vízrajzát akarja megbontani, a *máriaremetei* templom körülötti teleses házak csoportját *Máriaremetének*, vagy *Remetékertvárosnak* hívják. A statisztika az előbbi nevet használja és *Máriaremete* adataiba befoglalja annak a kis telepnek adatait is, amely *Remetétől* NNW-ra az *Újfaldeken* helyezkedik el. Ezen a területen csak a közelmultban irtották ki az erdőt. Ezt a telepet *Szögligetnek* hívják. Az új telepek helyét nem a természeti feltételek szabják meg. Felhúzódnak ezek a *Várhegy* kopár dachstein-mészköhátára éppúgy, mint a termékeny löszterületekre. Kezdetben a települők főképpen a szegényebb lakosság köréből kerültek ki. A lakosság ebben az időben és részben ma is a fővárostól való távolság és a magasságkülönbségek szerint osztályozódik a medencében. A fővároshoz, a fő közlekedő útvonalakhoz közelebb eső és az alacsonyabban fekvő területeket kezdetben főképpen az iparosok és kisebb kereskedők családi háza foglalta el. Ebben a zónában helyezkednek el a szanatóriumok és a kedveltebb vendéglők is.

Magasabban és távolabb már szerényebb épületek vannak, míg a legmagasabb és legtávolabb eső pontokat (pl. a *Várhegy* teteje, *Szögliget* stb.) munkások és kishivatalnokok szegényesen, gyakran a törmelékközetből hevenyészett, vagy deszkából összetákoltt vityillói foglalják el.

* Budapest sűrítő hatása messze kiérzik a megye területére. Pest vármegye szaporodásának arányszáma 1900–1910 között 24·9%. (Az egész országé 8·5%.) Pest vármegye arányszámát *Hidegkút* 36·6% arányszáma túlhaladja, de még mindig messze elmarad a többi rohamosan szaporodó lakosságú főváros-környéki községek mellett. (Legnagyobb *Pestszentlőrinc*: 141·4%, legkisebb *Újpest*: 31·9%.) 1910 és 1920 között *Pesthidegkút* szaporodásának arányszáma már 53·2%-ra emelkedik.

Újabban a helyzet kissé megváltozott. A vagyonosabbak is kezdenek a *hidegkúti*-medence felé húzódni és tetszetős áránálataikkal a szegényebb lakosságot a jobb helyen fekvő telkekről kiszorítják. A kiszorított szegény lakosság azután a pesti oldal homokos területein helyezkedik el. Valószínű, hogy ilyen módon a jobb fekvésű területek lassan gazdát cserélnek és ezzel a *hidegkúti*-medence széle egy fővárosi típusú nyaralóteleppé fog átalakulni. A *hidegkúti*-medence előnyös elhelyezkedése, a tiszta levegő stb. ezt a területet sok más *Budapest*-környéki nyaralótelep elé helyezi.

A *pesthidegkúti*-medence jövődö betelepülésének módját könnyű meghatározni. A község összeforr az új telepek házsoraival és így rövidesen elveszti eddigi kevés önállóságát is. Meg fog szűnni a község eddig egységes építkezésmódja. Már ma is látni a régebbi sváb házak között idegen hatásra épített, stílustalan épületeket. A közlekedő viszonyok ma még nehézkesek, de azok várható javulásával az átalakulás gyorsan fog végbemenni.

Építőanyagokat a medence bőségesen szolgáltat. Régebben építőanyagul a követ, téglát és a vályogot használták. Fát csak keveset. A régi házak alapjait és kerítéseit a könnyen faragható homokkőből építették. Tetőnek a zsuppot és a zsindelet egyformán használták.

Az idegen elem megjelenésével az építés módja is megváltozik. A faházak száma megszorodik, pedig a medencében kevés a fa. Ezeket az építményeket azonban nem lenne szabad a házak csoportjába sorolni, mert többnyire csak nyári menedéket nyújtó bódék, amelyeket a kis telektulajdonosok gyümölcsöseikre ideiglenesen építettek. Megszaporodnak a cseréps, pala- és bádógtetők.

Amint az új telepek megváltoztatják a medence eddig egységes külső képét, azzal együtt megváltozik annak belső összetétele is. A lakosság nyelvben és vallásban sem egységes már.

A lakosság
és
anyanyelv **vallás szerint:**
Langue maternelle **religion**
de la population total:

Év	Annéc	Osszesen	Magyar	Német	Tót	Oláh	Routains	Szorb	Horvát	Egyéb	Magyarul tud	Rom. kath.	Görög kath.	Görög keleti	Ev.	Ref.	Unit	Israélites	Egyéb	fr és olvas
		Totale	Hongrois	Allemands	Slovaques	Roumains	Serbes		Croates	Autres	Parle hongrois	Catholiques	Uniates	Orthodoxes	Luthériens	Calvinistes	Unitaires	Israélites	Autres	Sach. lire et écr.
1869	1093	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1083	—	—	—	10	—	—	—	—
1880	1271	74	1120	24	—	—	—	—	—	9	?	1242	—	—	3	11	—	12	—	381
1890	1293	75	1267	36	—	—	1	—	—	14	?	1355	—	—	12	19	—	7	—	?
1900	1559	133	1374	37	1	—	—	—	—	14	547	1505	—	1	40	11	—	2	—	828
1910	2130	440	1643	27	1	1	—	—	—	14	1268	2063	2	3	10	42	—	8	—	1241
1920	3263	1329	1861	39	3	2	2	37	2554	3008	15	10	64	144	7	10	2	—	—	—

A magyarul tudók számának növekedését nem lehet csak az újonnan települők számlájára írni, a változást előidéző ok azonban ugyanaz: *Budapest* közelsége.

A községen kívüli lakosság anyanyelv és vallás szerint:
Langue maternelle et religion de la population de l'établissement récent:

Kerületek Quartiers	Összesen Totale	Magyar Hongrois	Német Allemands	Magyarul tudó Parle hongrois	Egyéb Autres	Rom. kath. Catholique	Református Calvinistes	Egyéb Autres
Széphalom.....	329	206	119	308	4	295	14	20
Hársakalja	329	277	39	317	13	258	55	36
Várhegy.....	259	199	48	254	12	229	20	10
Máriaremete.....	570	427	108	550	40	490	31	49
Egyéb	50	8	38	34	4	45	3	2

A jövevények terjeszkedése jelentős változásokat idéz elő a község életében is. A község lakosságának természetes szaporodása nem tud már a medence területén elhelyezkedni és részére eddig teljesen idegen kereseti ágakra szorul. Ennek a medence életében igen jelentős gazdasági és szociális következményei lesznek.

A kényszerítő körülmények ma a medencének minden mezőgazdasági művelésre alkalmas rögét az eke vasa alá nyomták. A löszterületek, kivéve a betelepedett részeket, mind szántók. A szántóföldek felhúzódnak a hegyek és dombok törmelékes oldalaira, ameddig azt a törmelék mennyisége és minősége csak megengedi. A régi szőlők területén is szántók vannak. A szántások ezen a részen több helyen erősen megközelítik a gerinceket, mert a szőlőművelés idején a talajt gondosan megtisztították a gördülő törmeléktől. Elvétele egy-egy felújított szőlőt is láthatunk, de ezek ma még csak kísérletek és a község gazdasági életében szerepet nem játszanak.

Az erdők és csepleszek a meredek pusztuló lejtőket, a kibukó közegek között a törmelékkel borított gerinceket, csúcsokat és oldalakat borítják. Ezeket a területeket másra használni nem is lehetne. A szó igazi értelmének megfelelő szálerdőt *Hidegkút* területén nem találunk. Az erdők ki vannak rabolva. Se erdő, se bokros, cseplesz a legtöbb. A *Várhegy* oldalán még a gyökereket is kivájták és ha hamarosan be nem telepednek ezek a részek, a mészkösziklák sivár fehérséggel fognak elővillanni. Éppen ilyen szegény területünk legelőben és kaszálóban is. Pedig legelőre nagy szükség volna. Legelőnek az erdők menedékes alján a csepleszeket használják. A rét is igen kevés.

A gazdasági területek megoszlása:
(holdakban)

Répartition de la surface cultivée:

Év Année	Összes Totale	Szántó Terre arable	Belterület, kert Bâtiment jardins etc.	Szőlő Vignobles	Legelő Pâturages	Erdő Forêts	Rét Frés	Terméketlen Improductif
1890	2297	1378	58	—	152	540	38	131
1924	2299	1097	680	2	145	174	17	184

A község gazdasági életében igen jelentős a gyümölcsstermelés. A község közvetlen környéke is sűrű gyümölcsösökkel van körülvéve. Ezek egyes helyeken valóságos erdők. Minden kert gyümölcsös. Az új telepek körül is mindenütt friss gyümölcsösöket ültetnek.

A nagyobb birtoktesteket a község mind felszívta, 1910-ben a birtokmegoszlás már egészen egyenletes. Ezzel egyidőben jelenik meg az egyke. A mezőgazdasági termények közül különösen a búzát és a lucernát termelik.

A változott gazdasági viszonyokat az állatállomány jelenlegi megoszlása is mutatja. Az állatállomány részben fogy, részben emelkedik.

Az állatállomány — Bétail.

Év Année	Úszó tehén Génisses et Vaches	Bika-borjú, bika Taureaux	Tinó, ökör Boeufs et bouvillons	Összesen Total des Bêtes à corne	Mén Étalons	Kanca Juments	Herélt Hongres	Összesen Total des chevaux	Kecske Chèvres	Sertés Porcs	Juh Moutons	Szamar Ânes
1890	275	24	11	303	4	109	144	257	13	461	1	—
1910	202	5	—	214	3	99	159	261	77	301	—	6
1924	237	14	—	251	—	—	—	155	166	368	2	5

A marhaállomány fogy. Budapest közelségét nagyszerűen mutatják ezek a számok. A főváros közelségével a tejtermelés jövedelmezősége az oka, hogy *Hidegkúton* az egész marhaállomány a tehenek számából kerül ki és hogy a hidegkúti gazdaságokban nem tartanak egyetlen tinót vagy ökröt sem. *Budapest* közelsége az oka a lovak szaporodásának is, mert a hidegkútiak jelentős kereseti forrása ma a fuvarozás.

A jövevény-lakossággal szaporodik meg a medencében a kecskék száma. Az új telepek mellett a cseplecszeket, a kopár oldalakat ma bőségesen látogatják ezek az igénytelen állatok. Érdekes, hogy a kecsketartást a bennszülött hidegkútiak is eltanulták.

A község lakossága természetes szaporodása útján már a 90-es években megtöltötte a medencét. A rendelkezésre álló föld kevés volt a lakosság eltartására. A földhiányt a jövevények csak fokozták. Természetes, hogy ez elől a lakosság kitért volna, és a kivándorlási hajlandóság feltétlenül úrrá lett volna a medencén, ha a lakosságfelesleg nem talált volna a közvetlen közelben, *Budapesten*, elegendő munkaalkalmat. A lakosságfelesleg a fővárosba jár napzámosnak, vagy valamilyen iparágban foglalkozdik. Ezekhez csatlakozik a medencében frissen telepedett lakosság egy része. A kettős, de egy okból meginduló hatásra a medence lakosságának foglalkozása nagyon hamar megváltozik.

Hogy ez a változás milyen gyorsan és milyen mértékben ment végbe, arról a mellékelt grafikon szembetűnően felvilágosít. (5. ábra.)

A medence felépítésének ez a kép nem következménye. A medence tisztán mezőgazdasági terület. Egyedüli ipartelepe az 1910-ben 35 munkást foglalkoztató mészégető és a most üzembe álló téglavető sohasem tudná ennyire megváltoztatni a lakosság foglalkozásmegoszlását. Ez mutatja azt, hogy a helyi energia hatóereje szűnőben van és helyette a helyzeti energia, *Budapest* közelségének súlya határozza meg lassankint a táj általános arculatát, a gazdasági viszonyokat és vele a medence egész életét.

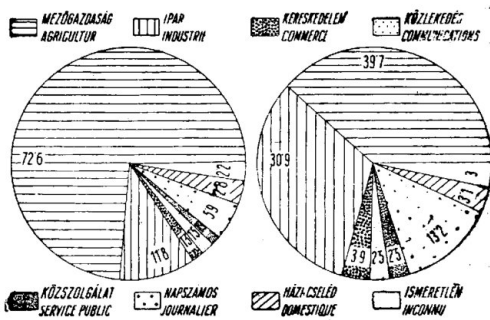
Pesthidegkút község lakosságának nevelője és oktatója ma a főváros. A nagy város sohasem lehet jó nevelője a falunak. A község lakossága a főváros alacsonyabb és így romlottabb erkölcsi felfogású rétegeivel kerül érintkezésbe és attól vesz példát. A község lakói ma nagyjából a fővárosból élnek és idejüknek tekintélyes részét a fővárosban töltik.

Az erkölcsök alapjukban vannak megtámadva. A családi élet tisztasága és becsülete lassan a múlt emléke lesz. A törvénytisztelet hanyatlásának, a megbízhatatlanságnak és az erkölcstelenség nagyarányú növekedésének a főváros az oka. A házasságot megelőző együttélések igen gyakoriak, a községben ma már nem botránkoznak meg rajta, egészen polgárjogot nyert. A magzatelhajtás megszokott jelenség és a törvénytelen gyermekek arányszáma (22%) a főváros-környéki községek között a legnagyobb.

Pesthidegkút lakossága még nem is olyan régen óvakodott a keveredéstől. Ma már távolabb eső vidékek lakóival is szívesen házasságra lép.

A népszokások és hagyományok is pusztulnak. Esküvőkön, egyes ünnepeken még elmondják régi mondókáikat és verseiket, de ez már csak a tűz utolsóelőtti fellobbanása.

Leszakadva földjéről, egy nagy város iparos- és kereskedővilágában főleg alsóbbrendű foglalkozási ágakban elhelyezkedve, hajdan bensőséges vallásosságából csak a külső formákat tartva meg, laza erkölccsel — természetes, hogy érett gyümölcsként hull a nemzetközi szocializmus ölébe és hogy *Pesthidegkút* lakosságának jövő képe, ha csak valami igen erős hatású beavatkozás nem történik, a nemzetköziség arcvonásait fogja viselni.

5. ábra. A foglalkozási ágak 1900-ban és 1910-ben
Professions en 1900 et 1910.

Irodalom: — Littérature:

SCHAFARZIK FERENC dr.: Budapest és Szentendre vidéke. Földtani térkép és magyarázat.

TÁGER HENRIK dr.: Das Becken von Pesthidegkút.

TÁGER HENRIK dr.: A budai hegyvidék. (Földtani Közlemények, XLIV.)

HOFMANN KAROLY dr.: A buda-kovácsi hegység földtani viszonyai. (Földt. Int. Évkönyve, I.)

SCHWICKER: Die Deutschen in Ungarn u. Siebenbürgen. 1881.

HAUFLER: Buda-Pest historisch-topographische Skizzen stb.

FÉNYES ELEK: Magyarország geográfiai szótára. 1851.

HUNFALVY JÁNOS: Buda-Pest és környéke. 1859.

RUPP: Budapest és környékének helyrajzi története.

? : Umgebung v. Ofen u. Pest. 1836. Térkép. M. 1:20.000.

A katonai térképek 1:75.000 és 1:25.000-es lapjai.

Orsz. Stat. Hivatal kiadványai.

THIRRING-BARCZA: Budapest Duna-jobbparti környéke. 1920.

Géographie du Bassin de Pesthidegkút.

La *Montagne Moyenne de Hongrie* d'au delà du *Danube* étendue du *Zala* jusqu'au coude du *Danube* de *Vác*, bordant le *Balaton* est une montagne faillée composée, pour la plupart, de roches d'âge secondaire. Les cassures sont particulièrement nombreuses au voisinage de *Budapest*, dans la *Montagne de Buda*. Les failles disposées en grillage divisent la pénéplaine triassique en échiquier et forment des horsts, vallées et bassins rangés en NO-SE. Ce sont les bassins qui caractérisent la Montagne de Buda aux points de vue tant morphologique qu'anthropogéographique. Un bassin bien distinct est celui de Pesthidegkút, au NO de *Budapest*.

Structure du bassin. La montagne de fond émergeant aux limites et à quelque part dans l'intérieur du bassin est composée de dolomies triassiques et de calcaires de Dachstein. Aux époques jurassique et le crétacé, elle était exposée à la démolition, se transforma en pénéplaine et se crevassa au début du paléogène. C'est sur la montagne de fond que se déposent les formations éocènes et oligocènes de la montagne suspendue. Cette dernière même ne resta pas tranquille et se rompa plusieurs fois.

Les mouvements tectoniques ne cessent qu'au néogène. Puis, le bassin se remplit de débris et, selon le témoignage du relief de la nappe de loess déposée au pléistocène, à la fin du néogène prit l'aspect d'un bassin sénile.

Géographie physique du bassin. Dans la formation du bassin, les forces endogènes dominent. La montagne environnante et la plupart du bassin se composent de roches perméables, l'érosion ne peut pas se développer à la surface et son action souterraine est trop jeune pour produire des résultats visibles à la surface. Elle était donc incapable de faire disparaître les effets des forces endogènes.

I. Des horsts limitent le bassin de tous côtés (carte 1).

1° Une étroite rangée de horsts constitue la frontière depuis la *Magoshegy* jusqu'à la masse de la *Hármashatárhegy*. La rangée primitivement unie est divisée par des failles. Elle a des versants en démolition à pentes abruptes et quelques parties étroites en accumulation, par suite du morcellement particulier de la dolomie et du calcaire.

2° Des horsts du genre *plateau* : a) le massif de la *Hármashatárhegy* ; sa surface est troublée de petites failles et affaissements. b) La surface de la pénéplaine triassique est de beaucoup mieux conservée au niveau de la *Hosszúerdő-Remetehegy*.

3° Les horsts du genre *îlot* émergent de la surface de la nappe de loess du bassin et se composent des roches tantôt de la montagne de fond, tantôt de la montagne suspendue. Ils ont l'air des cimes d'une crête moins affaissée.

II. Le bassin. La surface primitive de pléistocène ancien de la nappe de loess légèrement découpée est facile à reconstruire et à suivre vers le N, dans le bassin de Pilissolymár. C'est dans cette surface que les eaux courantes se creusèrent des lits.

La formation des vallées est explicable à l'aide de la théorie DE CHOLNOKY qui, selon la capacité de travail des rivières, distingue des sections de caractère supérieur, moyen et inférieur. D'après DE CHOLNOKY la capacité des cours d'eau de caractère de section supérieur dépasse le travail nécessaire au transport des débris et, par conséquent, ils creusent leur lit à l'aide du débris transporté. La capacité des cours d'eau de caractère de section moyenne égale le travail à accomplir. La rivière est en équi-

ibre, son lit de niveau d'eau moyen est régulier, sans embranchements, elle forme des méandres, par le déplacement desquels elle élargit le fond de la vallée. La capacité du cours d'eau de caractère de section inférieure n'égale pas le travail à accomplir; il dépose les débris, il les détourne et y forme des embranchements. Les sections de caractères divers se succèdent suivant des causes différentes, indépendamment de leur distance de la source. Le *Danube* p. e. de *Pozsony* jusqu'à *Komárom* est de caractère de section inférieure, puis moyenne; entre les embouchures de la *Dráva* et de la *Száva* de nouveau inférieure; aux *Portes de Fer* supérieure, etc. L'examen des caractères de section des cours d'eau et de leurs variations nous amène souvent à des considérations nouvelles capables d'expliquer bon nombre de questions morphologiques.

Dans le Bassin de *Pesthidegkút* les cours d'eau conséquents de la surface pléistocène ancienne ont un caractère de section supérieure et s'y encaissent. Leurs lits s'approchant de l'équilibre, ils prennent un caractère de section moyenne et, dans le pléistocène, ils élargissent leurs vallées (carte). Sur le fond élargi de la vallée un îlot de terrasse et un lambeau de terrasse résistèrent à la démolition par suite de leur composition plus solide (carte). Actuellement le cours d'eau s'encaisse de nouveau dans le niveau pléistocène. La cause du rajeunissement du ruisseau, de son entrée dans un cycle nouveau se trouve hors du bassin. Au voisinage de la limite nord du bassin, perpendiculairement au cours du ruisseau, au dessous du niveau pléistocène ancien de la nappe de loess s'étend un seuil de grès dur (photo No. 3). Le ruisseau atteint le seuil de grès à l'époque de son caractère de section moyenne du premier cycle et maintint ce caractère jusqu'au moment de son encaissement dans le seuil. Au fur et à mesure de la démolition de la digue, le ruisseau perdit son caractère de section moyenne dans le bassin, il se rajeunit, sa capacité s'augmenta avec sa pente, il entra dans son second cycle et s'encaissa dans le fond de la vallée élargie pendant le pléistocène.

Géographie humaine du bassin. Les colons ne s'établissent sur la nappe de loess couverte de forêts à espèces feuillées mixtes que tard. Au voisinage, on découvrit les plus anciennes trouvailles néolithiques du comitat, mais le bassin est encore vide à cette époque et il le reste pendant les époques de cuivre, de bronze et romaine, bien qu'il y ait bon nombre de colonies romaines au voisinage.

C'est au moment de l'apparition des Hongrois que se peuple le bassin. Le nom de l'établissement est *Hidegkút*. Par suite de la répartition des propriétés et sous l'attraction des établissements voisins, seule la partie est est cultivée. Les Turcs dévastent complètement *Hidegkút* et le bassin retombe dans son état d'avant l'établissement. Après l'expulsion des Turcs, le gouvernement le repeuple. On cherche un élément plus traitable que les Hongrois et on emmène de colons allemands de la *Forêt Noire*. Ils arrivent en deux groupes en 1706 et 1718 avec les autres colons emmenés aux environs de *Budapest*. Ils érigent *Pesthidegkút* sur la plaine de l'élargissement pléistocène et se trouvant au milieu de conditions naturelles tout à fait semblables à celles de leur patrie primitive, dans leur vie calme et close, ils conservèrent leurs mœurs, langue, religion, manière de vivre, etc. (photo 4).

Le bassin suffit à nourrir la population du village. Au début, elle est même incapable d'utiliser tout le terrain, mais par son développement tranquille, par l'excédent des naissances sur les décès, elle augmente con-

tinuellement la surface cultivée. En 1836 il y a encore] des terres disponibles.

Vers 1880, la population occupe la totalité du bassin. La mode d'établissement ne subit, pourtant, aucun changement; hors du village aggloméré, aucun hameau, aucun autre établissement ne se forme. La vie du bassin correspond parfaitement aux conditions naturelles. La population ne s'occupe que de l'agriculture. La propriété n'est pas morcelée. La vie du bassin est presque indépendante de son entourage.

Dès 1890 les réserves d'énergie locale commencent à s'épuiser et l'énergie de situation — le voisinage de *Budapest* — commence à se faire valoir. L'exode des classes pauvres de la capitale se dirige vers le bassin et y crée de nouvelles colonies.

Les immigrés transforment l'aspect tant extérieur qu'intérieur du bassin. L'unité linguistique et confessionnelle est supprimée. La population du village défriche les derniers restes de forêts, puisque les terrains des immigrés se multiplient au détriment de l'agriculture. La propriété se morcelle et, en même temps, apparaît l'enfant unique. La vie du village primitif se conforme à la capitale. La population dépossédée cherche du travail dans la capitale comme journalier, ouvrier ou artisan. Naturellement, la population nouvelle fait de même. Par conséquent, la répartition des professions subit un brusque changement (graphique).

Au lieu de l'énergie locale affaiblie, c'est l'énergie de situation qui détermine l'aspect du pays, les conditions économiques, toute la vie du bassin.

La population passe la plupart de son temps à la capitale et en prend le contact avec la couche inférieure à moralité faible. Les mœurs, coutumes et traditions d'antan dépérissent et la population de Pesthidegkút tombe au niveau moral et social des faubourgs des grandes villes.

A Magyar Földrajzi Társaság tiltakozása a Kairói Földrajzi Kongresszus összehívásának módja ellen.

A Magyar Földrajzi Társaság választmánya a Kairói Kongresszus összehívásának ismertetése után (L. Földr. Közlm. 1924. VII—X. 116.) a következő tiltakozással fordult a világ földrajzi társaságaihoz:

... A Magyar Földrajzi Társaság is a leghatározottabban tiltakozik az ellen, hogy az 1925-ben Kairóban összeülő geografusértekezlet magát XI. Nemzetközi Földrajzi Kongresszusnak nevezze s ez az értekezlet beillesztessék a Nemzetközi Földrajzi Kongresszusok sorozatába. A Nemzetközi Földrajzi Kongresszusok sohasem voltak tekintettel semmiféle politikai ellentétekre, hivatalos nyelvük mindig a német, angol, francia és olasz volt. Ezt még a kairói rendező-bizottság első meghívóján is hangoztatta. Ennek a határozatnak önkéntes megváltoztatása ellen is tiltakozunk. Mindez az eljárás úgy látszik azt tanúsítja, hogy az úgynevezett „békekötéseket“ maguk a nyertes hatalmak sem tekintik igazi békekötésnek, hanem az ellenségeskedést folytatják szellemi téren.

A Választmány.